

УДК 330.341

Гаврись М. О.

Гаврись О. О.

Національний технічний університет  
«Харківський політехнічний інститут»

## АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено стан основних засобів України з 2000 року. Визначені, пояснені тенденції змінення первісної вартості основних засобів. Проаналізовано залишкову вартість основних засобів, порівняно темпи зростання цього показника з темпами зростання первісної вартості. З'ясовано, що протягом багатьох років скоригована з урахуванням індексу інфляції залишкова вартість основних засобів в Україні знижувалась порівняно з попередніми роками, переважно це відбувалось через постійне та практично невинне зростання ступеня їх зносу. Розглянуто, проаналізовано дані про введення нових основних засобів, а також про розмір капітальних інвестицій в Україні за 2000–2017 роки.

**Ключові слова:** основні засоби, первісна вартість, залишкова вартість, знос, капіталовкладення, інвестиції.

**Постановка проблеми.** Основні засоби – це один з ключових ресурсів, необхідний для здійснення господарської діяльності та нормального функціонування будь-якого підприємства. Сучасні основні засоби, зокрема засоби виробництва, є основою виробничого потенціалу всіх галузей економіки країни. Для створення конкурентоспроможного на вітчизняному та міжнародному ринках товару здебільшого потрібне нове та прогресивне виробниче устаткування, що дає змогу випускати продукцію, привабливу як для споживача, так і для самого виробника.

Нині стан основних засобів більшості українських підприємств є незадовільним. Згідно з офіційними даними рівень їх зносу складає в середньому 60%. З огляду на високий технічний рівень промислового виробництва проблема відтворення та оновлення основних засобів (особливо виробничих фондів) є критично важливою не тільки з точки зору ефективності діяльності підприємства, але й часто з точки зору самого його існування [1, с. 177]. Економічний успіх кожного підприємства, отже, держави загалом визначається наявністю конкурентоспроможних галузей та виробництв [2, с. 34], що, як вже було зазначено, потребує відповідності основних засобів сучасним вимогам.

Серйозною проблемою вітчизняних підприємств є не лише високий рівень фізичного зносу основних засобів, але і їхній моральний знос, що приводить до того, що технічно справні об'єкти основних засобів вже не здатні виконувати поставлені завдання на належному рівні. Особливо актуальним це є для виробничого обладнання. Нарешті, існує суттєва проблема на рівні держави зі щорічними обсягами введення в експлуатацію

нових об'єктів основних засобів, особливо з огляду на те, що це є основним шляхом вирішення попередніх двох проблем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню різноманітних аспектів функціонування основних засобів присвячена велика кількість публікацій багатьох вчених, зокрема провідних економістів України. Але варто зазначити, що здебільшого вони були присвячені проблемам обліку основних засобів та аналізу ефективності їхнього використання. Ці питання детально розглядають Ф.Ф. Бутинець, А.В. Єлькін, І.О. Геращенко, Л.В. Юрчишена, Н.М. Селіванова, Н.О. Ковальчук та інші науковці. Значно рідше можна зустріти публікації, присвячені аналізу стану основних засобів в окремих галузях економіки або окремих областях України. Серед таких можна виділити роботу О.М. Денисюка, що зосередив свою увагу на підприємствах машинобудівної галузі Вінницької області.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Незважаючи на велику кількість наукових праць, що так чи інакше стосуються основних засобів, недостатньо вивченими залишаються питання аналізу стану українських основних засобів загалом. На цьому питанні буде сфокусована запропонована стаття.

**Мета статті** полягає в дослідженні сучасного стану основних засобів в Україні, визначенні основних проблем, пов'язаних з основними засобами на загальнодержавному рівні, а також формулюванні рекомендацій щодо вирішення цих проблем.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Основні засоби протягом всього строку їх експлуатації на підприємстві обліковуються за

первісною вартістю. Первісна вартість об'єктів основних засобів, зобов'язання за які визначені загальною сумою, формується шляхом розподілу цієї суми пропорційно до справедливої вартості окремого об'єкта основних засобів [3, с. 79]. Проаналізувавши офіційні дані Державної служби статистики [4] та дані з офіційного сайту Міністерства фінансів України [5] стосовно вартості та зносу основних засобів майже за два останні десятиліття, можемо зробити висновок, що їхня сукупна первісна вартість в Україні у фактичних цінах стабільно зростає з 2000 року до 2014 року. У 2015 році ця тенденція змінилась з декількох причин.

По-перше, Держстат змінив методичку розрахунку цього показника у зв'язку з утворенням за Постановою Кабінету Міністрів України у 2014 році ПАТ «Українська залізниця». «Українізалізниця» має величезні активи, більшу частину яких складають суттєво зношені основні засоби (локомотиви, вагони, будівлі станцій та вокзалів, депо тощо), а у 2015 році вони не враховуються у первісній, або переоціненій, вартості національних основних засобів. Саме це значною мірою вплинуло на їхній розмір, знизивши первісну (переоцінену) вартість з 13,75 до 7,64 трлн. грн. у фактичних цінах, що складає падіння у 1,8 рази, тоді як в усі інші роки ця величина завжди зростала. Водночас залишкова вартість основних засобів у фактичних цінах зросла з 2,27 до 3,05 трлн. грн., тобто у 1,34 рази, що свідчить про те, що виведені з обліку активи були повністю зношеними.

По-друге, з 2014 року у статистиці зі зрозумілих причин не враховуються дані про основні засоби на тимчасово окупованих територіях Криму та Донецької і Луганської областей, що також відповідним чином вплинуло на національні рахунки.

Для того щоб наочно проілюструвати викладене вище, у табл. 1 наведені сукупна первісна та

залишкова вартість усіх основних засобів України у фактичних цінах, ступінь їхнього зносу, дані про зростання вартості основних засобів з 2000 року.

Як було зазначено вище, дані про вартість і знос основних засобів, а також про індекси інфляції було взято з офіційних джерел. Щодо інших показників, таких як ступінь придатності, зростання первісної вартості, зокрема скориговане на індекс інфляції, до попереднього року чи до 2000 року, то вони були розраховані.

Привертає до себе увагу те, що у зростанні первісної вартості основних засобів виділяються два піки, а саме у 2008 і 2010 роках, коли вона зросла у понад 1,5 рази за рік. Загалом з 2000 по 2014 роки первісна вартість основних засобів України зросла з 829 до 13 752 млрд. грн., тобто майже в 16,6 разів.

Для більш коректного представлення скориговано темпи зростання на індекси інфляції, які були досить значними в розглянутий період, навіть після цього зростання у 2014 році порівняно з 2000 роком склало майже 4,6 рази. Проте можна говорити, що й ця цифра не є остаточною, оскільки значна частина зростання первісної вартості основних засобів була досягнута за рахунок її індексації.

Дані щодо вартості основних засобів в регіонах України за 2000–2010 роки наведено в статистичному збірнику «Основні засоби України за 2000–2010 роки» [6, с. 24–69]. Так, наприклад, у 2010 році у Вінницькій області вартість основних засобів зросла до 1 048 655 млн. грн. з 98 021 роком раніше, тобто зростання склало 950 634 млн. грн., або перевищило 10 разів. Чому відбулося таке стрімке зростання? У статистичному бюлетені «Основні засоби України у 2010 році» можна знайти відповідь на це питання [7, с. 50]. У 2010 році показники галузі «Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції» у

Таблиця 1  
Сукупна вартість основних засобів (ОЗ) в Україні у фактичних цінах у 2000–2017 роках

Основні засоби	2000 рік	2002 рік	2004 рік	2006 рік	2008 рік	2010 рік	2012 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Первісна вартість (у фактичних цінах на кінець року), млрд. грн.	829	965	1 141	1 569	3 150	6 649	9 148	13 752	7 641	8 177	7 734
Залишкова вартість (у фактичних цінах на кінець року), млрд. грн.	466	512	587	774	1 251	1 731	2 136	2 275	3 048	3 429	3 475
Ступінь зносу ОЗ, %	43,79	46,94	48,55	50,67	60,29	73,97	76,65	83,46	60,11	58,07	55,10
Ступінь придатності ОЗ, %	56,21	53,06	51,45	49,33	39,71	26,03	23,35	16,54	39,89	41,93	44,93
Ступінь зносу до попереднього року, %	н/д	104,25	102,29	105,30	117,08	125,17	100,94	107,91	72,03	96,60	94,89
Індекс інфляції, %	125,8	99,4	112,3	111,6	122,3	109,1	99,8	124,9	143,3	112,3	113,7
Зростання первісної вартості ОЗ у фактичних цінах до попереднього року, %	н/д	105,46	111,21	122,96	153,88	170,31	123,67	132,22	55,56	107,01	94,58
Зростання первісної вартості ОЗ, скориговане на індекс інфляції, %	н/д	106,10	99,03	110,18	125,82	156,11	123,92	105,86	38,77	95,29	83,19
Зростання первісної вартості ОЗ, скориговане на індекс інфляції, разів		1,061	0,990	1,102	1,258	1,561	1,239	1,059	0,388	0,953	0,832
Зростання первісної вартості ОЗ, скориговане на індекс інфляції, до 2000 року, разів	1	1,104	1,074	1,200	1,689	2,910	,836	4,593	1,781	1,697	1,412
Зростання залишкової вартості у фактичних цінах до попереднього року, %	н/д	101,79	108,91	116,92	125,98	108,39	120,00	96,52	133,98	112,50	101,34

Вінницькій області зросли порівняно з 2009 роком з 605 287 до 2 372 351 млн. грн. Відбулося це перш за все за рахунок індексації та переоцінки наявних основних засобів. Очевидно, такі дані не можна вважати повністю достовірними. Водночас нових основних засобів за цей рік у Вінницькій області було введено лише на суму 3 028 млн. грн.

Аналізуючи залишкову вартість основних засобів, можемо зробити висновок, що вона стало зростала протягом усіх років з 2000 до 2017, але темпи цього зростання не були такими швидкими, як темпи зростання первісної вартості. Залишкову вартість можна вважати значно більш достовірним індикатором стану основних засобів в Україні, ніж первісну, або переоцінену, вартість. Отже, порівняно з 2000 роком у 2017 році залишкова вартість основних засобів у фактичних цінах зросла у 7,45 разів, але після коригування на індекси інфляції ця величина склала лише 1,26 рази, що не можна назвати дуже високим показником. Протягом багатьох років скоригована залишкова вартість основних засобів навіть знижувалась порівняно з попередніми роками. Це сталося у зв'язку з постійним та практично невинним зростанням ступеня зносу основних засобів в Україні з 2000 по 2014 роки, і тільки у 2015 році цей показник формально знизився завдяки технічним операціям з «Укрзалізницею».

Після 2010 року дані щодо вартості основних засобів у розрізі регіонів Держстат більше не наводить, можна знайти лише дані за окремі роки і по окремих областях. Проте є дані про вартість основних засобів у розрізі видів економічної діяльності. Їх, крім згаданого вище статистичного збірника «Основні засоби України за 2000–2010 роки», можна також знайти у статистичних щорічниках України за 2013 [9, с. 77] та 2015 [9, с. 250] роки.

Як було з'ясовано вище, зміни первісної, або переоціненої, вартості не зовсім адекватно відображають процес надходження в економіку нових основних засобів. Проте у 2016 році був випущений статистичний збірник «Капітальні інвестиції в Україні у 2010–2015 роках» [10, с. 63–75], який дає змогу оцінити обсяг інвестицій у названі роки як по Україні загалом, так і в розрізі галузей і регіонів зокрема. Обсяг капітальних інвестицій та інвестицій в основні засоби – це не одне й те ж саме, адже поняття капітальних інвестицій дещо ширше, але можна з певністю сказати, що обсяг капітальних інвестицій має один порядок з обсягом інвестицій в основні засоби, а також характеризує тенденції вкладень в них.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що обсяги введення нових основних засобів у фактичних цінах стабільно зростають, крім кризових 2009 і 2014 років. Подібні тенденції вже спостерігалися вище. Проте якщо обсяги інвестування в нові основні засоби дисконтувати до рівня цін 2000 року, який теж був кризовим для економіки України, на основі офіційних індексів інфляції, то виявиться, що падіння спостерігалось протягом п'яти з проаналізованих років. Це теж відносно непогані результати, адже це падіння відбувалось у 2008, 2009, 2013, 2014 і 2015 роках. Схожа ситуація зафіксована з капітальними інвестиціями, які навіть у фактичних цінах суттєво падають у 2009–2010, і потім у 2013–2014 роках з невеликим лагом порівняно з інвестиціями в основні засоби, реагуючи на кризові явища в економіці. Загалом у 2015 році обсяг інвестицій в основні засоби склав з урахуванням інфляції 176,49%, а у 2017 році

він оцінюється на рівні 180,89% від розмірів кризового 2000 року. Про суттєвий прогрес говорити немає підстав.

Нарешті, останнім з ключових показників основних засобів, що розглянуто в роботі, є ступінь зносу. Тут спостерігаються загрозливі тенденції. Так, ступінь зносу основних засобів у деяких областях України вже давно перейшов критичну межу. На кінець 2010 року у Вінницькій області він склав 97,1%, у Кіровоградській – 96,7%, в одній з ключових промислових областей, а саме Харківській, – 88,7%, Дніпропетровській – 78,7%. Дещо кращою є ситуація в містах Києві, Севастополі, Чернівецькій, Київській, Волинській, Івано-Франківській, Рівненській та Одеській областях.

Але, по-перше, розвинуту промисловість з них мають лише Київська, Одеська області та місто Київ, по-друге, навіть у цих областях ступінь зносу основних засобів сягає 50%. Привертає до себе увагу інтерес інвесторів до столичного регіону та великого морського центру – Одеси. Щодо зносу за видами діяльності вітчизняної економіки, то тут спостерігаються схожі тенденції. У таких галузях, як промисловість, транспорт, зв'язок, переробна галузь, освіта, виробництво, розподілення електроенергії, газу та води, ступінь зносу основних засобів перевищує 60%. Особливо негативні тенденції спостерігаються в галузі транспорту та зв'язку, де знос у 2010 році сягнув 94,4%. У галузі торгівлі ситуація не настільки критична, хоча й тут на кінець 2015 року ступінь зносу склав 44,7%.

Аналізуючи динаміку зносу основних засобів в Україні з 1990 по 2017 роки, очевидно вважаємо тенденцію до збільшення цього показника. Якщо у 2000 році середній знос становив 43,7%, тобто умовно більша частина основних засобів була зношена менш ніж на половину, то у 2014 році зношеними були вже понад 83% основних засобів. У 2016–2017 роках ступінь зносу впав, але причини такого падіння ми розглянули вище (виведення зі статистики активів «Укрзалізниця»), і їх не можна назвати цілком об'єктивними. Така динаміка є дуже тривожною, а особливо для країни, яка постійно на словах декларує шлях розвитку.

Нині стан основних засобів більшості українських підприємств є незадовільним. Як уже відзначалося, рівень їх зносу складає приблизно 60%. Причому ситуація в галузі торгівлі є однією з найкращих, але й тут знос сягнув 39,3% у 2016 році. Для промисловості цей показник склав 69,4%, основні засоби в сільському господарстві зношені на 37%, будівництві – 36%, транспортній галузі – понад 50,6%, в закладах освіти – понад 42,7%. Причому навіть такі параметри були досягнуті переважно за рахунок переоцінки наявних основних засобів вітчизняних підприємств у 2014–2016 роках, що, безумовно, знизило ступінь зносу лише формально, а не за рахунок введення в експлуатацію нових об'єктів основних засобів. До переоцінки показники різних галузей були на 15–20% гіршими.

Якщо аналізувати моральний знос основних засобів, то ситуація видається ще більш критичною. Для виробничого обладнання, техніки та транспортних засобів на підприємствах України його величина складає в середньому понад 80%, тобто більша частина устаткування підприємств, навіть якщо воно є фактично справним, вже не відповідає сучасним умовам для випуску конкурентоспроможної продукції. Активного запровадження нововве-

день на вітчизняних промислових підприємствах не відбувається, що пов'язане як з браком фінансових можливостей для оновлення матеріально-технічної бази, так і з небажанням власників підприємств переходити від уже звичного екстенсивного до інтенсивного типу господарювання [11, с. 16]. Згідно з оцінками експертів на даний момент українська економіка потребує інвестицій в оновлення основних засобів у розмірі близько 200 мільярдів доларів, причому 70% з них слід спрямувати у промисловість. Реально ж за останні 15 років в оновлення основних засобів в Україні щорічно вкладалося близько 8–12 млрд. дол., що абсолютно не задовольняє потреби вітчизняної економіки.

**Висновки.** Аналіз однозначно показав, що основною проблемою основних засобів України сьогодні є високий рівень їхнього зносу, як фізичного, так і морального. Він не дає змогу об'єктам основних засобів, перш за все виробничому обладнанню, оптимально виконувати покладені на них завдання, а підприємствам виготовляти конкурентоспроможну на вітчизняному та міжнародному ринку продукцію. Очевидним стає той факт, що українським підприємствам вкрай необхідна модернізація їхніх основних засобів, перш за все засобів виробництва [12, с. 77]. Єдиним способом боротьби з високим

рівнем зносу основних засобів є стимулювання їхнього оновлення та відтворення, зокрема на державному, законодавчому рівні.

Можна запропонувати кілька напрямів такого стимулювання, які призведуть до інтенсифікації процесів оновлення основних засобів. Першим варіантом є дозвіл на підвищення норм амортизації для окремих видів основних засобів у податковому обліку або зменшення строків їхнього корисного використання у Податковому кодексі. Можна також запровадити контроль над використанням коштів з амортизаційного фонду.

Другим варіантом є пряме стимулювання оновлення основних засобів у деяких галузях або за видами обладнання (наприклад, виробниче обладнання, верстати). Можна знизити податки на таке обладнання (наприклад, акцизи, ПДВ), надавати пільгові кредити (частина відсотків відшкодовується державою) на його придбання тощо.

Нарешті, третім варіантом може стати впровадження податку на виведений капітал замість податку на прибуток, про що вже не один рік дискутують економісти, юристи та законотворці нашої держави. У цьому разі частина прибутку, що використовується для фінансування оновлення основних засобів, не буде оподатковуватися взагалі.

#### Список використаних джерел:

1. Гавриш М.О. Аналіз впливу факторів нестабільності на процеси відтворення основних засобів підприємств. Вісник НТУ "ХПІ". 2014. № 64 (1106). С. 177–182.
2. Гавриш О.О. Особливості податкового стимулювання впровадження високих технологій. Вісник НТУ "ХПІ". 2010. № 50-1. С. 34–41.
3. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / за заг. ред. Ф.Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2009. 912 с.
4. Вартість основних засобів у 2000–2017 роках // Державна служба статистики України. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/voz/voz\\_u/voz06\\_u.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/voz/voz_u/voz06_u.htm).
5. Індекс інфляції // Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/infl>.
6. Основні засоби України за 2000–2010 роки: статистичний збірник. Київ: Держаналітінформ, 2011. 288 с.
7. Статистичний бюлетень. Основні засоби України у 2010 році. Київ: Держаналітінформ, 2011. 199 с.
8. Статистичний щорічник за 2013 рік / за ред. О.Г. Осауленка. Київ: Держаналітінформ, 2014. 533 с.
9. Статистичний щорічник України за 2015 рік / ред. І.М. Жук. Київ, 2016. 574 с.
10. Капітальні інвестиції в Україні у 2010–2015 роках: статистичний збірник / ред. І.С. Петренко. Київ, 2016. 115 с.
11. Єлькін А.В. Ефективність використання основних виробничих фондів на підприємствах: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Запоріжжя, 2017. 218 с.
12. Гавриш М.О. Модернізація основних фондів як один з основних інструментів підвищення конкурентоспроможності підприємств України. Дослідження та оптимізація економічних процесів: тези доповідей 9-ї міжнар. наук.-практ. конф. «Оптимум-2013» (Харків, 3–5 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 77–78.

Гавриш М. О.

Гавриш О. О.

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»

#### АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

##### Резюме

В статье исследовано состояние основных средств Украины с 2000 года. Определены, объяснены тенденции изменения первоначальной стоимости основных средств. Проанализирована остаточная стоимость основных средств, проведено сравнение темпов роста этого показателя с темпами роста первоначальной стоимости. Выяснено, что в течение многих лет скорректированная с учетом индекса инфляции остаточная стоимость основных средств в Украине снижалась по сравнению с предыдущими годами, в основном это происходило из-за постоянного и практически непрерывного роста степени их износа. Рассмотрены, проанализированы данные о введении новых основных средств, а также о размере капитальных инвестиций в Украине за 2000–2017 годы.

**Ключевые слова:** основные средства, первоначальная стоимость, остаточная стоимость, износ, капиталовложения, инвестиции.

**Gavrys' M. O.**

**Gavrys' O. O.**

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

## ANALYSIS OF THE MODERN CONDITION OF FIXED ASSETS IN UKRAINIAN ECONOMY

### **Summary**

The article examines the state of fixed assets of Ukraine since 2000. Trends in the initial cost of fixed assets were determined and explained. The residual value of fixed assets was analyzed; the growth rates of this indicator were compared with the growth rates of the initial cost. It was ascertained, that over the years, residual value of fixed assets in Ukraine, adjusted for the inflation index, constantly decreased compared with previous years, this was mainly due to the constant and almost continuous increase of their wear. Data on the putting into operation of the new fixed assets, as well as the amount of capital investments in Ukraine for the period from 2000 to 2017 is considered and analyzed.

**Key words:** fixed assets, initial cost, residual value, depreciation, investments, capital investments.